

Stammen de Backs van de Berthouts?

De heraldiek spreekt klare taal

Al enige tijd proberen genealogen te achterhalen welke waarheid schuilt in de vermeende afstamming van de Backs uit Tilburg van de beroemde Berthouts van Mechelen. De heraldiek spreekt echter klare taal. Volg de geboorte van een wapenschild.

Cornwall en Bretagne

Het verhaal begint bij Alain van Penthievre (ca 1100-1146), 1st Earl van Cornwall en Richmond, die trouwde met Bertha van Bretagne. Hij voerde een wapen van zilver met een schildhoofd van keel (rood). Breton Alan Penteur, ook bekend als "Alan de Zwarte", was een Bretons edelman die vocht voor Koning Stephen van Engeland. Alan was de derde zoon van Stephen, Graaf van Tréguier and Hawise de Guingamp. In een politiek gearrangeerd huwelijk trouwde Alan met Bertha, dochter van Conan III, Graaf van Bretagne, wellicht in een poging om Bretagne in het kamp van Stephen te krijgen in het conflict tegen de onteigende keizerin Matilde. Om de alliantie met Conan III van Bretagne kracht bij te zetten, maakte Stephen Conans schoonzoon 1st Earl of Richmond. Deze titel ging uiteindelijk na de slag bij Lincoln (1141), over op Ranulph de Gernon, 2nd Earl of Chester. Alain IV had met Bertha, Gravin van Bretagne 3 kinderen, t.w. 1. Conan IV, Graaf van Bretagne en erfgenaam, 2. Constance gehuwd met Alan III, Vicomte de Rohan, 3. Enoyghen abdes van St. Suplice. Daarnaast had Alan 4 buitenechtelijke kinderen (Bryan, Stephen, Reynold en Robert), allen geheten Fitzalan.¹

Wapenschild geslacht 'Van Tilburg'

Wapenschild Alain IV de Penthievre, Earl of Cornwall & Richmond

De Berthouts

Berthout, of gespeld Berthoud, is een oud riddersgeslacht, dat in de 11e eeuw voor het eerst wordt vermeld met betrekking tot de heerlijkheid Grimbergen. Na een hoogtepunt in de 12e eeuw stierf het geslacht uit in de 13e eeuw. Hun gebied, het "Land van Grimbergen", strekte zich uit van de Schelde tot aan de Rupel in Mechelen en Leuven en de Denderin

Dendermonde. Wouter van Grimbergen (of Wouter I Draeckenbart) wordt als de stamvader van het geslacht beschouwd, en wordt voor het eerst vermeld in 1096, als voorlaatste getuige bij een schenking van Ida van Verdun aan de abdij van Affligem. Hij was waarschijnlijk heer van Grimbergen en Mechelen. Mechelen was toen leengoed van de bisschoppen van Luik. De macht van de familie groeide geleidelijk, met o.a. de stichting van de abdij van Grimbergen tussen 1126 en 1128. Zij oefenden het tolrecht over de Zenne uit. Sommige Berthouts uit de eerste generaties namen ook deel aan de kruistochten. De Berthouts probeerden, vanuit hun stamburcht te Grimbergen, zich te ontvoogden van de graven van Leuven in het landgraafschap Brabant. Dit mondde uit in de Grimbergse Oorlogen (1139-1159). Uiteindelijk moesten de Berthouts het onderspit delven: Godfried III van Leuven liet de motte van de Berthouts in Borgt tot de grond toe afbranden. Achteraf werden de Berthouts wel trouwe vazallen van de hertogen van Brabant. Parallel met het falen van hun ontvoogdingsstrijd in Brabant concentreert het geslacht zich meer op de heerlijkheid Mechelen, waar ze echter moeten wedijveren met Hendrik III van Gelre. Hun macht in de regio groeit gestaag en worden heren van Duffel, Geel, Keerbergen, Berlaar, Walem, Ranst, Berchem en Boechout. Hun heerlijke rechten reikt zelfs tot Mol, waar ze het gehucht Millegem kunnen buit maken op de heren van Mol.²

¹ www.wikipedia.nl

² www.wikipedia.nl

Wouter V Berthout (?-1243) zou getrouwd zijn met (1) Adeline van Enghien (1195-1245) in 1215 en met (2) Marguerite, dochter van Conan van Bretagne. Deze Conan was vermoedelijk de zoon van Alain IV van Cornwall en Richmond.

Uit het eerste huwelijk 5 kinderen: 1. Wouter, die de Berthout-tak voortzette, 2. Henri, die trouwde met een dochter 'De Mons', 3. Gilles, heer van Hombeek, 4. Arnould Berthout genoemd van Mechelen, 5. een dochter, non in Rosendael.

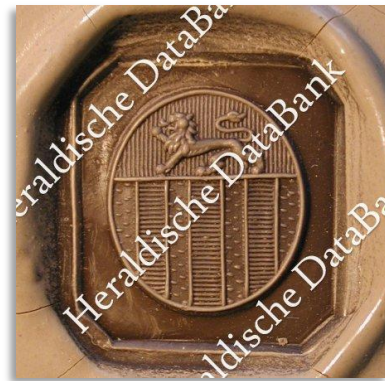
Uit het tweede huwelijk met Marguerite de Bretagne 3 kinderen:

1. Henri Berthout, heer van Duffel, Geel etc., met als wapen: *'d'argent a trois pals de gueule (Mechelen), brisé au franc canton de l'ecusson d'hermines pur'* (Bretagne), gehuwd met Beatrix van Rotselaer
2. Gilles Berthout, heer van Hombeek en Droogenbosch, gehuwd met Catherine de Bailleul. Een andere bron noemt nog een derde kind van dit echtpaar, t.w.
3. Wouter³

Gilles Berthout en Catherine de Bailleul hadden op hun beurt 5 kinderen 1. Gilles Berthout, ridder en heer van Berlaer, Vremde, Milleghem, Broechem, D'Ouden, stichter van de abdij van St. Bernard-sur-l'Escaut in 1235, hij huwde met ene Heldwig of Eliduine. 2. Louis, die meevocht in de slag bij Woeringen 1288, 3. Godedroid, 4. dochter, non in Rosendael, 5. dochter, idem.⁴

Van Tilburg

Her en der duiken wapens op van de familie Van Tilburg. Zo is er Guillaume de Tilburg (ca 1310)⁵, ridder en heer van Transloy in Cambresis (Kamerrijk) die een wapen zou voeren: *'d'argent a 3 pals d'azur au chef de gueulle chargé d'un lion d'argent'*, oftewel in gewoon Nederlands: 'van zilver met 3 palen van blauw op een schildhoofd van rood met een gaande leeuw van zilver'. Een andere bron geeft echter een andere wapenbeschrijving van Guillaume van Tilbourg, namelijk *'d'argent a trois pals d'azur, au chef de gueule, chargé d'un bois du champ'*. Ik ben er nog niet helemaal achter wat een bois-du-champ is, maar het is in ieder geval geen leeuw. Deze bron laat ons nog wel weten dat Tilbourg het oude domein is van de heren van Malines (Mechelen) uit het huis Berthout.⁶ Deze Guillaume zou afstammen van Henry de Berthout, heer van Hombeek (een neef van Groot Wouter Berthout, heer van Mechelen), die een deel van Tilburg geschonken zou hebben aan de Abdij van Tongerlo, althans volgens rapport van Wickman (monnik in abdij Tongerlo) in zijn 'Brabantia Mariana'.

Zegel 'Van Tilburg'

³ Histoire générale de la Belgique depuis la conquête de César, Volume 2, Door Louis Dieudonné Joseph Dewez, p. 11, Liste Genealogique des Seigneurs de Malines

⁴ Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne: Complément 1, R. De Vegiano (seigneur d'Hovel), Jacques Salomon François Joseph Léon de Herckenrode, p. 29

⁵ Histoire de Cambrais et du Cambresis, 3e Part, Jean du Carpentier, 1664. p. 1039
[Histoire Genealogique Des Païs-Bas, Ou Histoire De Cambray. ...](#)

⁶ Dictionnaire universel de la noblesse de France ..., Jean Baptiste Pierre Jullien de Courcelles, p.191

Deze Henry had twee broers, t.w. genaamd:

1. Wouter, heer van Back of Backel en Waerloos. Deze voerde volgens Grammaye en Gelic een wapen met alleen: '*d'argent au chef de gueulle, chargé d'un lion d'argent*', ofwel 'van zilver met een schildhoofd van rood met een leeuw van zilver'. Dat begint dus al aardig te lijken op het wapen van Back zoals wij dat kennen. Maar naar alle waarschijnlijkheid is dit wapen van Back niet van de één op de andere dag ontstaan maar is het een product van evolutie. Vermoedelijk is eerst een alliantiewapen ontstaan, zoals hier getoond. En om te bewijzen dat de drie palen hoogstwaarschijnlijk afkomstig zijn van het wapen van de Berthouts introduceer ik nog een derde wapen, namelijk van ene Wuytiers dit Berthout. Gezien alle achtergrondinformatie die ik inmiddels in de loop der tijd heb vergaard over de Backs en de Berthouts, kan ik me toch niet aan de indruk onttrekken, dat met Wuytiers vermoedelijk ene Wouters, genaamd Berthout bedoeld zal zijn.

2. Berthout, heer van een deel van Tilburg. Hij was weer vader van Gooswijn en Wouter Back, genoemd de ridder van Tilburg (volgens de archieven van de abdij van Vremde). Uit deze Wouter is o.a. voortgesproten Berthout Back de Tilbourg, heer van D'Ouden etc. die (volgens Grammaye) samen met N.N. de Sombres een zoon van diezelfde naam zou hebben voortgebracht. Met dezelfde vrouw had hij nog een zoon met zijn naam, die met Alix van Wesemale had Wouter Back en Jean, ook genaamd de Hertoghe, heer van Bersel en Jamme. Vanuit deze laatste kwam voort 1. Berthout Back, genaamd Hertoghe, ridder, gehuwd met Catherine, vrouwe van Oosterhout, natuurlijke dochter van Willem van Duivenvoorde (volgens P. Heuterus). 2. Jean of Pierre, genaamd Hertoghe gehuwd met (1) Anne de Bautreshem en (2) Isabaeu de Geldorp, waarmee hij 3 zonen en 2 dochters had.

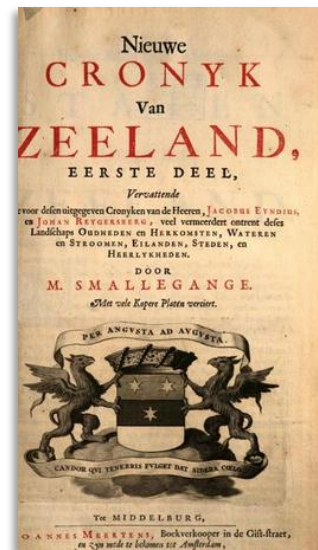
Cronyk van Zeeland

Een andere bron geeft weer een eigen draai aan het verhaal. Volgens Smallegange in zijn 'Cronyk van Zeeland'⁷ was Hendrik Berthout, baron van Duffelen, Gheel etc. de 2e zoon van Wouter Berthout, de 4e van die naam en gehuwd met Beatrix Van Greez of Van Grave. Dit echtpaar had volgens Smallegange 3 kinderen: 1. Hendrik Berthout, 2. Wauter Berthout, 3. Jacob Berthout.

- Hendrik Berthout, ridder, baron van Duffelen, Ghele etc. trouwde met Ymetje van Maelstede uit den bloede van Borselen. Hij stierf in het jaar 1270 nalatende Hendrik Berthout (ovl. 1322), baron van Duffele, Ghele etc., heer van Oosterlo en Zelem etc. die trouwde met (1) Machteld, vrouwe van Zelem en (2) Beatrix van Rotselaer (ovl. 1329).
- Wauter Berthout was heer van Inthout, had getrouwd de ervrouwe van Back en Waerloos en heeft het wapen van Back op zijn nakomelingen overgebracht. Zijn zoon was Wauter Back, genoemd de ridder van Tilburg, Waerloos. Die getrouwd had Jeanne, dochter van de heren van Sombres in Haspengouw, nalatende Berthout Back van Tilburg, heer van D'Ouden etc. getrouwd met Alice van Wesemale, die hem voortgebracht heeft Wauter Back en Jan Berthout, bijgenaamd Die Hertoghe, het stamhoofd van deze naam, ridder, heer van Bersele, Jamme etc. en gehuwd met Anna, dochter van de heer van Fouquerelle. Hij werd door de Hertog van Brabant vereerd met een Hertogelijke Muts vol met Hermelijn bont gevoerd.
- Jacob Berthout (ovl. 1275), heer van Soerle trouwde met Agnes van Robbroeck, geheten Wavre.

Ouwen

Het genoemde heerschap van D'Ouden intrigeerde me, aangezien ik het nergens kon terugvinden. Gelukkig bleek ook dit raadsel een oplossing te hebben. Ouden is een oude benaming voor Ouwen-Grobbendonck, een dorp vlak in de buurt van Herenthals en Olen. Ouwen was in de 13e eeuw deels in handen van de Berthouts en deels van de heren van Grobbendonck.⁸ De Utrechtse kapitels St. Maarten en St. Salvator zouden ook belangen hebben gehad in dit gebied, alhoewel de precieze toedracht niet altijd duidelijk wordt uit de archieven. Wel is bekend dat de familie van Wezemael hierin een rol had, evenals de Backs, die immers banden hadden met de abdij van Tongerlo. Voor de fijnproevers is het gedetailleerde verhaal hierover te lezen in de genoemde Pascua Mediaevalia.

⁷ Nieuwe cronyk van Zeeland, eerste deel, vervattende de voor desen uitgegeven, 1696, Door Mattheus Smallegange, Johan Reygersbergen, Jacobus Eyndius, Joseph Mulder, p. 717

⁸ Pascua Mediaevalia, geredigeerd door R. Lievens, Erik van Mingroot, Werner Verbeke, p. 31 e.v.

Waerloos

Waerloos is een dorp in de buurt van Antwerpen. In 1309 komt al een 'De Waerloos' voor in een akte van de Sint-Michielsabdij. In ruil voor een te houden requiemmis of jaargetijde voor de vader van magister Joannes De Waerloos en van de prelaat van de abdij, Godfridus Van Waerloos, doen abt en convent een jaarlijkse schenking of 'pitantie' aan het klooster. Het ging hier om een eigendom in de Hoelstraete (ca. Kievitstraat) te Antwerpen. Deze 'pitantie' betekende in feite een toemaatje bij eten en drinken voor de monniken die er blijkbaar vele lange jaren konden van genieten. In een document van 1305 zien we een stukje land verschijnen met twee kleine hoevetjes gelegen op 'Ten Houte' (latere terreinen Brouwerij Maes in Waerloos) die zelfs na verkoop aan de weduwe van Wouter Berthout door Arnoldus De Waerloos cijnspenningen blijven opleveren aan de abdij; elk jaar te betalen op 'Laetare' of halfvasten.

D. GODEFRIDI DE WAERLOOS ABBAS XVIII.

Anno dñi scilicet Cter M tria Xiiiius I bis
terno lantis Idtis heu decessit Godefrid
Abbas vir fictus Pastorum nobile sidus
De Waerloos dictus qui nullo turbine victus
pervicaci curā tenuit clastro sua lura
virtutis cultor lxx pacis criminis ultor
Auctor opum morum templi grecis atq demortui
latis seu mortis conformis aratus honestis
est ocul testis prebens spectacula gestis
ut tectum chrifite, reanct grex supplicat iste

AD CAPUT

Annis bis senis cum quatuor ac tndocenis
hic fueram rector ora pro me rogo lector

XIX *Acceptit huic Guillelmus de Buswell vicarius vicarius
Cathelicus qui cum accepit Ecclesiam nostram annis XII
et Mensibus IX. obiit anno 1344. 25. Novembris cuius humilis
versus hi sunt*

Twee naamdragers Van Waerloos hebben het inderdaad ver gebracht op de ladder van de geestelijke hiërarchie: Godfried Van Waerloos en zijn broer Jan Van Waerloos. Godfried werd door de pausen rond 1300 belast met de verdediging van de kloosterbelangen, o.m. met die van Rozendaal te Walem. In 1314 bekrachtigde hij een akte van Kamerijk betreffende het Sint-Elisabethgasthuis te Antwerpen. Voor de Sint-Michielsabdij in de Scheldestad was zijn abtfunctie van die aard dat hij de gebouwen van de kerk uitbreidde, de eigendommen door aankoop of schenking deed aangroeien en er de zorg voor kon dragen dank zij aflaten, misstichtingen, giften enz. Het bekende 'droit de gîtes' (recht op onderdak, huisvesting) van de middeleeuwen verleende hij aan hertog Jan I. Deze prelaat Godfried Van Waerloos overleed op 11 januari 1328. Als achttiende abt van de voor Waarloos zo belangrijke St.-Michielsabdij had hij een ambtstermijn van 28 jaar vervuld, en werd niettegenstaande hij ook de naam of kloosternaam Gerard Van Loen droeg, naar zijn herkomst (a patria) Godfried Van Waerloos genoemd.⁹

Conclusie

Op basis van de genoemde genealogische bronnen, alsmede op basis van wapenverwantschap lijken er inderdaad lijntjes te lopen vanuit de Berthouts naar de Backs. Van Mierlo¹⁰ stelt dat Alix van Wesemale getrouwd zou zijn geweest met Wouter van Berckel (1185-1251), nalatende Arnold Bac, die via zijn zoon Jan Bac van Bomale (ovl. voor 1317), grootvader zou zijn geweest van Aernt Bac Berthout van Tilburg (ovl. voor 1349). Aernt Bac Berthout die volgens andere bronnen heer van Inthout geweest is en vader van Jan Aert Berthout Bac van Tilburg.¹¹ Wouter van Berckel zou volgens Van Mierlo op zijn beurt een zoon zijn geweest van Giselbert II van Tilburg (ovl. ca 1200), die weer een zoon was van Giselbert I, getrouwd met Alaysa van Boxel. Giselbert I zou dan weer afstammen van Henricus van Landen (ovl. voor 1180). Tevens zou volgens weer een andere bron, het wapen 'Van Tilburg' met de '3 palen van blauw en een schildhoofd van rood met een zilveren leeuw' (zie afbeelding aan begin artikel) toebehoord hebben aan Mathilde de Rode, vrouwe van Tilburg (1130-1180), die weer een zus zou zijn van Giselbert I.¹² Dat werpt wel weer andere vragen op, zoals: stamden de Giselberten van Tilburg wellicht zelf af van de Berthouts? Of: Kwamen de Berthouts voort uit de Van Landens? Alhoewel de verschillende bronnen elkaar dus soms tegenspreken en een andere afstammingslijn van de Berthouts naar de Backs schetsen, moet er toch er wel een kern van waarheid in zitten. De link van de Backs met Waerloos is interessant en ook de wapens spreken duidelijke taal. Voer voor nader onderzoek zou ik zeggen, de ingrediënten zijn voorradig, nu alleen nog lekkere soep er van koken.

H.L. van Broekhoven
Schiedam, 19 december 2014

⁹ Van Waerloos. internetartikel van Paul Wyckmans voor de Kring voor Heemkunde Kontich
<http://users.telenet.be/guido.theys/Sprokkels/WAERLOES.htm>

¹⁰ <http://www.vanmierlo.net/>

¹¹ H.J.A. van Son, Geschiedenis en Genealogie van het geslacht Van Son, eertijds geheten Van Broecheven, p.11-12

¹² www.myheritage.nl